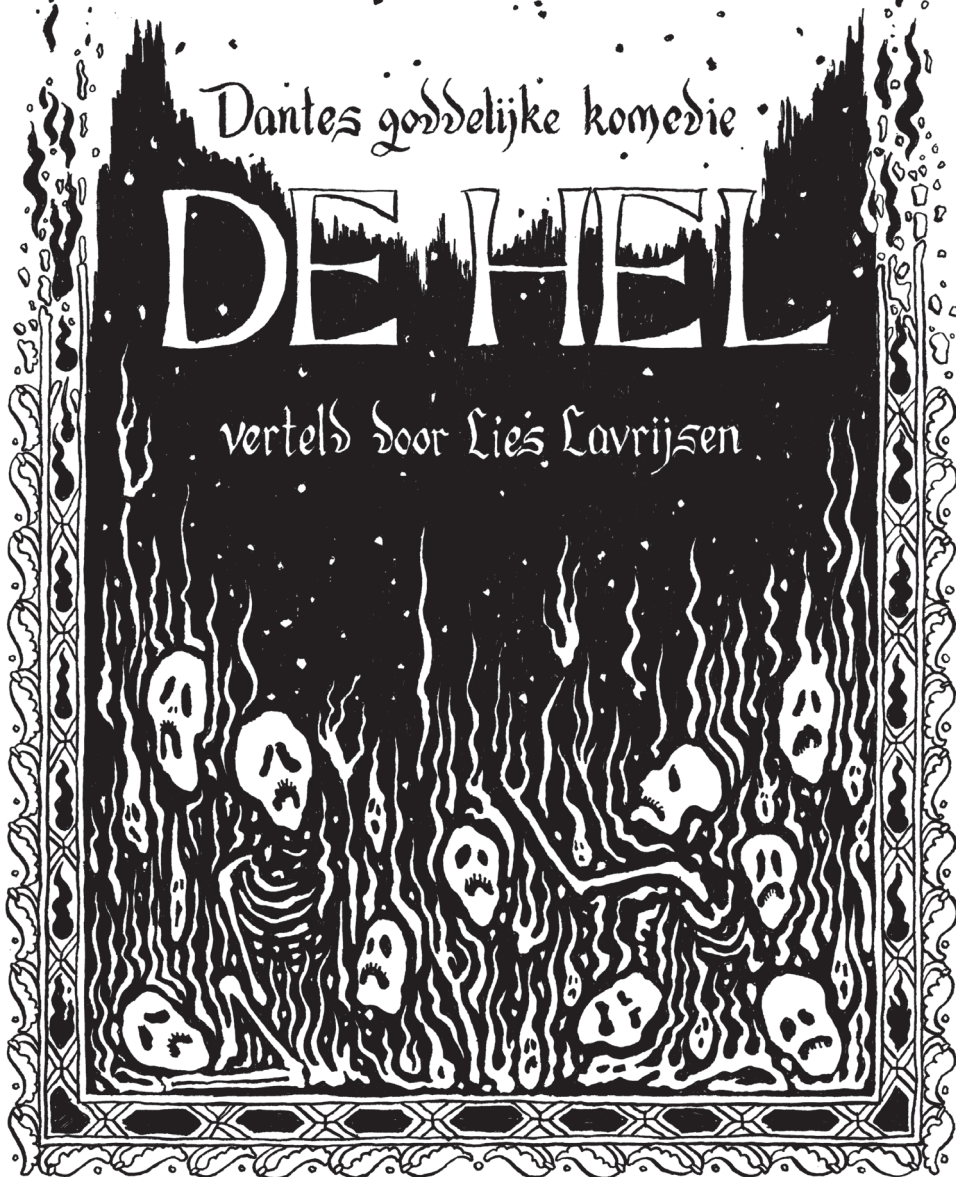


Dantes goddelijke komedie

DE HEL

verteld door Lies Lavrijsen



OOK IN DEZE SERIE:

Romeo en Julia, verteld door Tiny Fisscher

Frankenstein, verteld door Maria Postema

Het vreemde verhaal van dr. Jekyll & de heer Hyde, verteld door

Bies van Ede

Dickens' Kerstverhaal, verteld door Merel Leene

Vertel de wereld wat je vindt van #DantesGodelijkeKomedie

Vind de auteur: @lies.lavrijsen_vertaalt

Vind de uitgever: @blossombooks

NUR 285 / IPP032101

© 2021 Blossom Books

© 2021 Lies Lavrijsen

Illustraties © 2021 Sophie Pluim

Oorspronkelijke titel: *La Divina Commedia. Inferno*

Omslagontwerp: Sophie Pluim

Opmaak binnenwerk: Studio L.E.O.

Alle rechten voorbehouden, inclusief het recht van reproductie
in zijn geheel of in gedeelten, in welke vorm dan ook.

**Wil je ons iets vragen of vertellen? Dat kan! Stuur een mailtje
naar info@blossombooks.nl of vind ons op blossombooks.nl.**

VOORWOORD

Wat hebben beeldhouwer Rodin, componist Rachmaninov, schilder Salvador Dalí en schrijver Dan Brown met elkaar gemeen? Ze lieten zich allemaal inspireren door Dantes meesterwerk *De goddelijke komedie*. En ze zijn lang niet de enigen! Als je even om je heen kijkt, zijn er overal verwijzingen naar dit boek te ontdekken: het figureert in *Mad Men* (Don Draper leest ‘De hel’ aan het zwembad), *Supernatural*, *X-men*, *Dungeons and Dragons*... David Bowie noemde het een van de boeken die zijn leven veranderden. Kendrick Lamar rapt erover op DAMN. En in Italië worden mondmaskers verkocht waarop de hoofdpersonages staan afgebeeld.

Dit om maar te zeggen dat *De goddelijke komedie* ook in onze tijd nog een enorme invloed heeft. Het werk staat bekend als een absoluut hoogtepunt uit de literatuurgeschiedenis. Iedereen kent citaten als ‘Laat alle hoop varen, gij die hier binnentreedt’ – maar toch kunnen maar weinig mensen zeggen dat ze het boek ook echt van a tot z gelezen hebben.

Hoe dat komt? Om te beginnen is *De goddelijke komedie* geen makkelijke tekst. Het is een middeleeuws gedicht in drie delen (‘De hel’, ‘Het vagevuur’ en ‘Louteringsberg’), die elk zo’n 33.000 woorden lang zijn. In totaal bevat het dus 100.000 woorden of meer dan 14.000 verzen. Het hele werk staat bol van de symboliek en de verwijzingen naar allerlei mythologische personages, historische figuren en tijdgenoten van Dante. En ook inhoudelijk is het boek niet bepaald lichte lectuur: het heet dan wel ‘komedie’, maar is allerm minst komisch te noemen. De term ‘komedie’ werd in Dantes tijd

gebruikt voor ‘verhaal dat slecht begint en goed afloopt’. In dit geval: Dantes reis begint in het eerste deel in de hel en eindigt in het derde deel in de hemel.

Daarom, *gij die van plan zijt dit boek te gaan lezen*: maak je borst maar vast nat! Om je met succes door deze Komedie heen te loodsen, geven we je graag wat achtergrondinformatie. Je hoeft die niet per se te lezen, maar het helpt wel.

DANTE ALIGHIERI

Dante werd geboren in 1265 in de Italiaanse stad **Firenze** (Florence) in een gezin dat tot de lagere adel behoorde. Hij kreeg een klassieke opvoeding, wat voor die tijd inhield dat hij vooral veel Latijnse schrijvers bestudeerde, zoals **Vergilius** (die in *Aeneis* de held Aeneas ook een reis door de onderwereld laat maken), Ovidius (die allerlei Griekse en Romeinse mythes vertelt in *Metamorfosen*) en Lucanus (die een geschiedkundig boek wijdde aan de Romeinse burgeroorlog tussen Julius Caesar en Pompejus). Dante hield er een enorm respect voor Caesar en het Romeinse Rijk aan over. Opmerkelijk is wel dat Dante de klassieke Griekse schrijvers, zoals Homeros, niet uit de eerste hand kende – hij was het Grieks waarschijnlijk niet machtig en had geen toegang tot vertalingen van deze werken. Alles wat hij bijvoorbeeld over de Trojaanse oorlogen wist, kreeg hij mee van de Romeinse schrijvers. Daarom verwijst hij ook naar de Griekse helden met de Romeinse benaming.

Op zijn negende werd Dante, toen hij naar de kerk ging, verliefd op het jonge meisje **Beatrice** Portinari. Het werd nooit iets tussen die twee, want ze werden allebei uitgehuwelijkt aan iemand anders, en Beatrice stierf heel jong, maar Dante bleef zijn platonische liefde voor haar zijn hele leven koesteren.

Als volwassene wordt Dante op een gegeven moment uit zijn geliefde thuisstad Firenze **verbannen** door zijn politieke tegenstanders (hierover later meer). Hij blijft in ballingschap tot zijn dood in **1321**.

DANTES ITALIË

Zeven eeuwen geleden waren de politieke kaarten in Europa heel anders geschud dan nu. Het Italiaanse grondgebied was versnipperd in verschillende vorstendommen en machtige, rivaliserende stadstaten (Firenze, Venetië, Bologna...). Veel Italianen droomden net als Dante van een verenigd Italiaans rijk, dat net als in de dagen van het Romeinse Rijk door één sterke man geleid moest worden.

Voor sommigen was die sterke man de keizer van het Heilige Roomse Rijk, die vanuit Duitsland en Zuid-Italië zijn macht probeerde uit te breiden naar Noord- en Midden-Italië. De aanhangers van die keizer noemden zich de **Ghibellijnen**.

Daarnaast was er natuurlijk de paus in Rome: in het door en door katholieke Italië had die in zowat alles het laatste woord (net als elders in Europa, trouwens: dit is het tijdperk van de kruistochten, waarin christelijke legers uit heel Europa naar Jeruzalem trokken om tegen de moslims te strijden in het 'Heilige Land'). Ook de paus droomde ervan zijn wereldlijke macht verder uit te breiden en een veel groter rijk in handen te krijgen. Zijn aanhangers heetten de **Welfen**.

De Ghibellijnen en de Welfen vochten een aantal bloedige veldslagen uit, zoals de slag bij Montaperti in 1260. In Firenze kregen de Welfen de overhand, maar meteen daarna viel de partij uiteen in twee concurrerende groepen: de (gematigde) **Witte** en de (fanatiekere) **Zwarte** Welfen. Dante was een Witte Welf en toen de Zwarte Welfen aan de macht kwamen in Firenze, werd hij samen met zijn familie verbannen.

Dante was erg verbitterd om zijn verbanning. Veel van zijn politieke tegenstanders pakt hij terug in 'De hel'. Net als paus **Bonifatius VIII**: dat was Dantes persoonlijke aartsvijand. Hij had de hulp van die paus namelijk ingeroepen om de eeuwige politieke twisten in Firenze op te lossen, maar Bonifatius koos uiteindelijk de kant van de Zwarte Welfen.

DANTES WERELDBEELD

Zeven eeuwen geleden gold het ‘Ptolemaïsch wereldbeeld’ als het enige juiste. Dat hield in dat de aarde een bol was (dus niet plat!), maar wel het middelpunt vormde van het heelal: de zon en alle andere sterren en planeten draaiden eromheen.

Voor Dante en zijn tijdgenoten bestond die aardbol uit twee delen: de ene was bewoond, de andere onbewoond. **Jeruzalem** lag precies in het midden van het bewoonde halfrond. Loodrecht daartegenover, op de onbewoonde hemisfeer, bevond zich de **louteringsberg** (het vagevuur).

De **hel** was zelf ook onderdeel van de aarde: het was een diepe afgrond die tot in het midden van de aardbol liep. Dante deelde die afgrond in in **negen kringen**, en in iedere kring bracht hij een ander type zonde onder. Hoe zwaarder de zonde, hoe verder naar beneden. En hoe verder naar beneden, hoe kouder: van ‘branden in de hel’ was dus nog geen sprake – het was eerder ‘bevriezen in de hel’. Als geheugensteuntje vind je een overzicht van deze indeling als illustratie op pagina 12.

De **hemel** (of het paradijs) bestond op zijn beurt ook uit negen ‘sferen’, die elk door een engel bestuurd werden. Boven de negende sfeer zetelde God in het Empyreum, samen met de allerdeugdzaamste zielen.

In *De goddelijke komedie* maakt Dante een reis die hem achtereenvolgens door de hel, het vagevuur en de hemel brengt. Het boek is dus ingedeeld in drie delen, die *cantica’s* heten. ‘De hel’ is het eerste, en meest tot de verbeelding sprekende deel. Het heeft ook het grootste stempel gedrukt op de kunstgeschiedenis. Daarom hebben we ervoor gekozen deze uitgave te beperken tot dit eerste deel.

DANTES KOMEDIE

Dante schreef zijn *Komedie* van ongeveer 1307 tot 1320, maar het verhaal speelt zich af in de paasweek van 1300. Dit heeft als voordeel dat Dante zijn personages ‘**voorspellingen**’ kan laten doen van gebeurtenissen die ondertussen al hebben plaatsgevonden. Handig!

Opvallend was meteen dat Dante niet in het Latijn schreef, maar in de volkstaal – dat was vrij baanbrekend voor die tijd. Dante legde zo ook de basis voor het **moderne Italiaans**.

De goddelijke komedie was een **gedicht**: de verzen rijmde op elkaar, in een ABA BCB DCD-rijmschema, en waren gegroepeerd in terzines (strofes van drie regels). Dat was geen toeval: als goede middeleeuwer smokkelde Dante zo vaak hij kon **getallensymboliek** het gedicht binnen. Het getal 3 stond voor de Heilige Drie-eenheid (Vader, Zoon en Heilige Geest). Een ander belangrijk getal was 33: het aantal levensjaren van Christus. Dante dichtte in principe in verzen van 11 lettergrepen per regel, wat per terzine 33 lettergrepen geeft. Bovendien zijn de drie cantica’s (‘De hel’, ‘De louteringsberg’ en ‘De hemel’) telkens ingedeeld in 33 zangen – alleen ‘De hel’ heeft er één extra, omdat de eerste zang een soort proloog is. In totaal kom je zo uit op $33 + 33 + 34 = 100$ zangen. En 100 was dan weer het volmaakte getal dat stond voor God.

WENK VOOR DE MODERNE LEZER

Dantes zinnen lopen vaak door over de strofen heen, bijvoorbeeld als hij een van zijn beroemde, lang uitgesponnen, poëtische vergelijkingen uitwerkt. Dat kan even wennen zijn, maar volhouden loont!

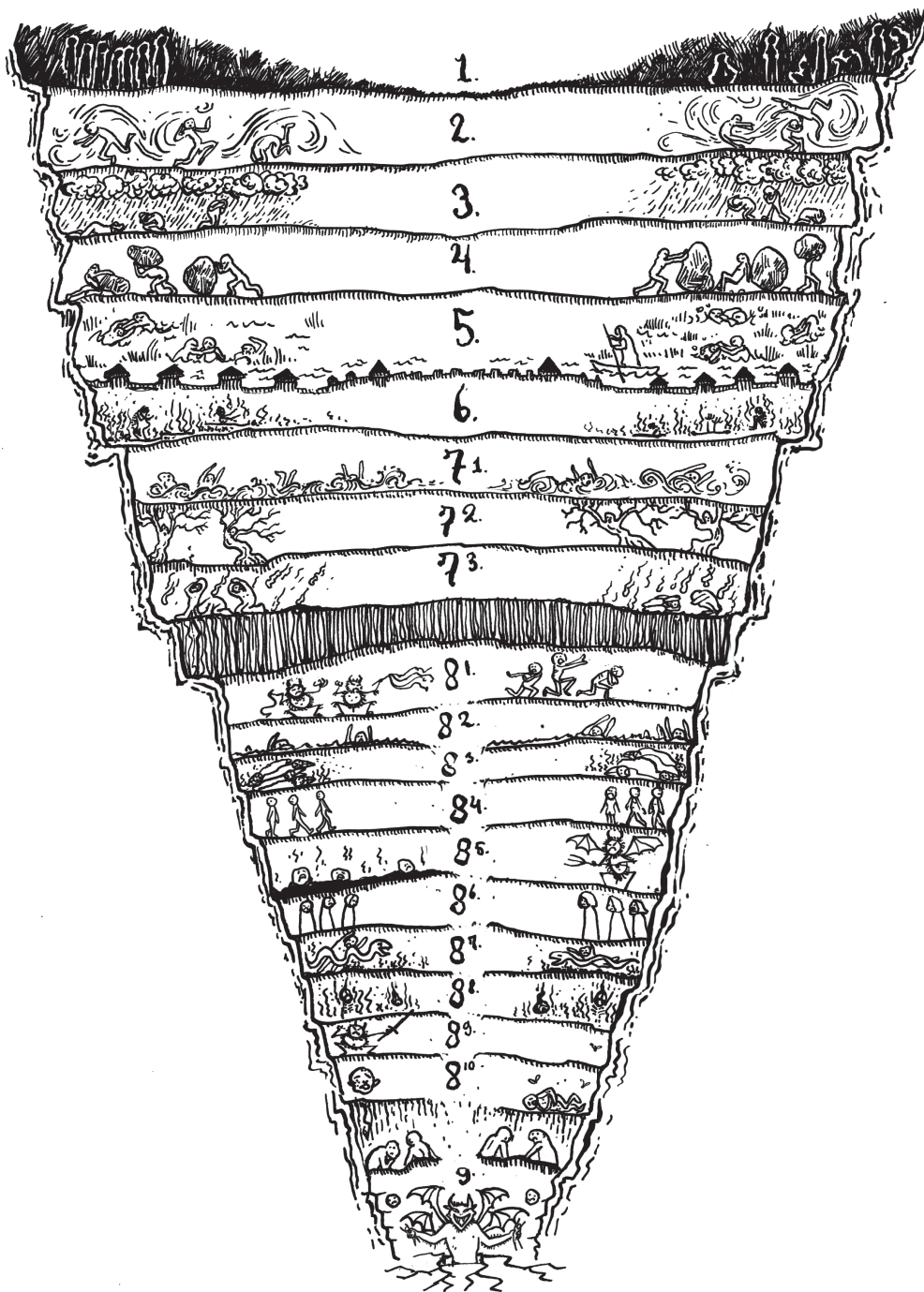
Tot slot nog een kleine voetnoot over de voetnoten. Zoals gezegd reserveert Dante een plekje in ‘De hel’ voor een heleboel van zijn politieke tegenstanders en bekende tijdgenoten. Voor middeleeuwers was dat een feest

van herkenning, alsof Dante bij de kwade raadgevers Donald Trump zou aantreffen en bij de vrouwenmisbruikers Jeffrey Epstein tegen het lijf zou lopen. Helaas zijn veel van die personages ondertussen in vergetelheid geraakt. Daarom hebben we ervoor gekozen om de tekst rijkelijk te voorzien van voetnoten, die je allemaal kunt lezen, of sommige, of geen. Dat bepaal je helemaal zelf.

Zo, heb je dat? Dan ben je nu klaar om je te wagen aan een van de bekendste openingszinnen uit de wereldliteratuur, die iedere Italiaan zo uit het hoofd kan opzeggen: *Nel mezzo del cammin di nostra vita...*

Lies Lavrijsen

2021



DE GODDELIJKE KOMEDIE

De hel

ZANG I



Ik was halverwege de reis van ons leven¹
toen ik verdwaald bleek in een donker woud
en van het rechte pad was afgeweken.

Ach! Het valt me zwaar om te beschrijven
hoe dicht en ruig dat woeste woud was –
bij de herinnering begin ik weerom te rillen!

Zo luguber was het, dat ik me haast dood had gewenst.
Maar omdat ik er al met al veel goeds uit leerde,
zal ik toch vertellen wat ik daar allemaal zag.

Ik kan niet meer zeggen hoe ik er beland was –
ik moet wel half geslaapwandeld hebben,
dat ik de weg van de waarheid was kwijtgeraakt.

Maar toen ik de voet van een heuvel bereikte,
helemaal aan het verre eind van de vallei
waar ik met huiverend hart doorheen was geslopen,

¹ Een mensenleven werd in die tijd globaal genomen gelijkgesteld aan zeventig jaar.
Dante was dus ongeveer 35 toen hij dit schreef.

keek ik omhoog en zag de heuvelflanken
al baden in 't weldadige licht van de zon,
die reizigers altijd de goede richting wijst.

Dat stelde me toch weer een beetje gerust,
na die lange, barre nacht waarin de angst
het woelige water van mijn hart had opgezweept.

En als een drenkeling die zich met zijn laatste krachten
op de droge oever heeft geworsteld
en ontdaan omziet naar de kolkende golven,

zo keek ik, nahijgend als een opgejaagd beest,
achterom naar het bos dat ik had doorkruist
en waaruit geen mens ooit heelhuids terug was gekomen.

Na een korte rustpoos voor mijn vermoeide leden
vervolgde ik mijn tocht over de kale helling,
heel voorzichtig klauterend, voetje voor voetje.

Maar nauwelijks was ik aan de klim begonnen
of er dook een slank, snelvoetig luipaard op,
een oogstrelend schepsel met een gestippelde vacht.

Het wilde dier wilde van geen wijken weten
en versperde me koppig de weg, keer op keer;
tot ik overwoog om maar terug te keren.

De dag was nog jong en aan de ochtendhemel
klom de zon steeds hoger, omringd door de sterren
die al met hem meereisden toen God deze pracht

lang geleden voor 't eerst in beweging bracht.
Ik zag er een veelbelovend voorteken in
dat ik die gevlekte furie te vlug af kon wezen,

zo vroeg op deze zachte lenteochtend,
maar een paar tellen later verstijfde ik van schrik
toen ik wat verderop plots een leeuw ontwaarde.

Hij kwam recht op me af schrijden, met rasse passen,
zijn kop trots geheven en een grommende maag –
zelfs de lucht leek nederig voor hem te beven.

Tot mijn benauwenis zag ik ook nog een wolvin,
een broodmager beest, maar met een blik zo begerig
dat ze vast menigeen 't leven bitter had gemaakt.

Er ging zo'n dodelijke dreiging van haar uit
dat ik door vrees overweldigd de aftocht blies
en mijn hoop op verheffing terstond was vervlogen.²

2 Symboliek-alert! Zoals je misschien al vermoedde, komen die luipaard, leeuw en wolvin hier niet zomaar voorbij wandelen. Deze hele passage staat bol van de verborgen betekenissen. Het 'donkere woud' waar Dante doorheen liep, staat voor een periode in zijn leven waarin hij was vervallen in zonde en dus figuurlijk van het rechte pad was afgedwaald. De 'heuvel' die hij wil beklimmen, staat voor een deugdzaam leven dat leidt tot het ware geluk, en de 'zon' die op de heuvelflanken schijnt en reizigers de weg wijst, is God. Maar Dantes weg naar boven wordt versperd door drie obstakels: het luipaard staat voor begeerte, de leeuw voor trots en de wolvin voor hebzucht. ►

En zoals er voor iedere gierige vrek
tot zijn grote vertwijfeling en verdriet
een tijd komt dat hij al zijn bezit weer verliest,

zo voelde ik me toen dat onverzadigbare beest
me stap voor stap achteruit dwong, terug
naar het koude woud waar de zon in alle talen zweeg.

Terwijl ik zo bergafwaarts struikelde, viel
mijn blik op een man, die kennelijk woordeloos
had staan toekijken – wellicht was hij doofstom?

Toen ik hem in 't oog kreeg, op die godverlaten plek,
schreeuwde ik: 'Heb medelijden, wie je ook bent –
geest, schim, of mens van vlees en bloed!'

Hij antwoordde: 'Nee, een mens ben ik niet meer;
dat was ik wel, ooit. Mijn ouders kwamen beiden
uit de streek Lombardije en de stad Mantua.

Ik werd geboren toen Caesars rijk bijna uit was
en ik leefde in Rome onder de goede Augustus,
in een tijdperk van valse, bedrieglijke goden.

◀ Dit zijn de drie zonden die Dante ervan weerhouden om deugdzaam te leven en zijn plek in de hemel te verdienen. Gelukkig krijgt onze held zo dadelijk hulp uit onverwachte hoek!

Als dichter bezong ik de dappere zoon
van Anchises,³ die uit Troje hierheen kwam
nadat zijn trotse stad in de as was gelegd.

‘Maar wat drijft je terug naar dit treurige oord?
Waarom beklim je de heuvel der zaligheid niet,
die het begin en de reden is van alle vreugde?’

‘Bent u dan Vergilius? Bent u dan de bron
die zulk een weelderige woordenstroom
voortgebracht heeft?’ vroeg ik hem beschroomd.

‘O, glorierijk lichtbaken voor alle dichters,
ik heb uw werk met grote liefde gelezen
en vol toegewijde ijver en zorg bestudeerd.

Ja, u bent mijn meester, mijn schitterend voorbeeld,
en aan u alleen dank ik de verfijnde stijl
waar mijn verzen reeds meermaals om werden geprezen.

3 Deze ‘zoon van Anchises’ is de mythologische figuur Aeneas. Hij was een Trojaanse prins die uit Troje werd verdreven toen de Grieken de stad na hun list met het Trojaanse paard binnendrongen en platbrandden. Aeneas kwam op zijn vlucht na veel omzwervingen terecht in de streek die nu Italië is en zou daar Rome gesticht hebben (Romulus en Remus komen in dit verhaal niet voor). Over dit alles schreef Vergilius – spoiler: zo heet de Romeinse dichter die Dante hier tegen het lijf loopt – zijn bekendste werk, de *Aeneis*. Zoals gezegd droomde Dante van een Italië dat weer even sterk en verenigd was als het Romeinse Rijk, en daarom was hij een grote fan van *all things Roman* en zag hij Aeneas als de heldhaftige voorvader van alle Italianen.

Daar komt het beest waarvoor ik op de vlucht sloeg!
Help me aan haar te ontsnappen, wijze dichter,
want ik sidder voor haar tot in 't diepst van mijn gebeente.'

Hij aanschouwde mijn ogen vol tranen en sprak:
'Als je uit deze woestenij weg wenst te ontkomen,
dan wacht er je helaas een andere weg.

Want het razende beest waar jij zo voor beeft,
laat geen reiziger door, maar blijft hem belagen,
desnoods net zo lang tot hij het loodje legt.

Bovendien is die wolvin zo vals en verdorven
dat haar vraatzucht nimmer te verzadigen valt –
als ze eet, wordt haar honger slechts nog heviger.

Wulps paart ze met allerlei andere dieren,
en het worden er nóg meer, totdat de jachthond⁴
die teef onbarmhartig de strot af zal bijten.

De hond zal niet teren op grond of op goud,
maar zich voeden met wijsheid en liefde en deugd,
want hij kwam ter wereld in een wieg van ruw vilt.⁵

4 Pardon? ¿Qué? *Come again?* Zelfs de grootste *Commedia*-experts weten niet precies wie of wat Dante bedoelt met de 'jachthond' die orde op zaken moet stellen in het door hebzucht geplaagde Italië. Sommigen houden het op Cangrande Della Scala, een machtige edelman uit Verona die Dante onderdak gaf toen hij uit Firenze werd verbannen. Anderen denken dat het niet om een persoon van vlees en bloed gaat, maar om een boek – mogelijk zelfs Dantes eigen *Komedie*, waarvan hij verwacht dat ze heel wat reuring, ophef en consternatie zal veroorzaken... en terecht.

5 Hiermee bedoelt Dante mogelijk dat de 'jachthond' iemand van bescheiden komaf ►

Hij zal de redding zijn van dit arme Italië,
waarvoor de maagd Camilla haar leven ooit gaf,
net zoals Euryalus en Turnus en Nisus.⁶

Door stad en stee zal hij de wolvin najagen,
terug naar de hel, waaruit ze was losgelaten
door de grote zaaier van tweedracht en nijd.

Voor je eigen bestwil lijkt het me nu dus beter
dat je met mij meegaat. Dan word ik je gids
en leid ik je hier weg, langs een buitentijds oord

waarin je wanhopig geweeklaag zult horen,
en stokoude, rouwende geesten aanschouwt,
die luidkeels hun eeuwige lijden vervloeken.

Je zult ook zielen zien die eerder blijmoedig
wegteren in 't vuur, in de hoop dat ze ooit
tot de hemelse zaligheid worden toegelaten.⁷

◀ is (ruwe, vilten dekens zijn voor arme mensen). Het vilt kan ook verwijzen naar het schutblad waarmee de inkt op de bladzijden van een boek werd gedroogd. En om het helemaal ingewikkeld te maken: het Italiaanse woord voor vilt is 'feltro', en 'Feltro' is ook een plaatsje in de buurt van Verona, waar Cangrande (zie hierboven) woonde. Raadselachtig, heel raadselachtig allemaal.

6 Dit zijn vier personages uit Vergilius *Aeneis*. Euryalus en Nisus waren Trojanen, Camilla en Turnus Latijnse helden.

7 Dit zijn de zielen in het vagevuur, die Dante zal zien nadat zijn reis door de hel voltooid is.

Als je daarna je blik nog hogerop wilt richten,
zal een waardiger ziel dan ik je vergezellen.
Aan haar draag ik je over als ik je verlaat.

Want Hij die heerst over die hoogste regionen
verbiedt me helaas om zijn Rijk te betreden
omdat ik me tegen zijn Wet heb verzet.⁸

Hier op aard' is hij Heer, maar daarginds is hij Meester,
daar strekt zich zijn Rijk uit en daar staat zijn Troon.
Ach, wat benijd ik hen die tot Hem mogen komen!'

Ik antwoordde: 'Dichter, in naam van de God die u nooit hebt gekend, verzoek ik u met klem: verlos me van dit kwaad, voor 't naar erger gaat,

en laat me de plek zien waarover u 't had.
Ik wil graag de poort van Sint-Pieter⁹ aanschouwen,
en de zielen bekijken die zo ijselijk lijden.'

Daarop ging hij op pad, en ik
volgde in zijn
voetspoor.

8 Vergilius kon er natuurlijk zelf niet veel aan doen, want hij leefde voor Christus geboren werd, maar hij aanbad natuurlijk de Romeinse goden. Jammer genoeg voor hem mag hij daarom de hemel niet in.

9 De hemelpoort, waarvan Jezus de sleutels toevertrouwde aan zijn apostel Petrus (a.k.a. Sint-Pieter).